

І.С.Зуляк*

РЕАЛІЗАЦІЯ “ПРОСВІТОЮ” ПРОГРАМИ ЛІКВІДАЦІЇ НЕПИСЬМЕННОСТІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1919–1939 рр.)

У статті аналізуються основні аспекти й особливості реалізації “Просвітою” програми ліквідації неписьменності у міжвоєнний період, висвітлюються зміст і форми освітньої праці, їх значення та роль у контексті культурно-просвітнього руху.

Важливе місце у діяльності “Просвіти” посідала реалізація програми ліквідації неписьменності серед українського громадянства. Низький рівень письменності серед населення спонукав товариство розпочати акцію її ліквідації. В “Інструкції для читалень “Просвіти” в справі поборювання неграмотності” наголос робився на тому, що успіх праці товариства залежить від освіти народу¹. В.Мудрий, член Головного віділу (Головний віділ – офіційна назва найвищого керівного органу „Просвіти” у Львові – І.З.) товариства, писав, що освіта народу є фундаментом не лише матеріального добробуту, але й національної свідомості².

Для більш ефективного розв’язання складної проблеми Головний віділ постійно залучав представників різноманітних українських установ, національної преси, греко-католицького духовенства, які підтримали акцію боротьби з неписьменністю³. Наприклад, Центросоюз (спілка української кооперації у Галичині – І.З.) заохочував місцевих кооператорів на навчання на курсах для неписьменних за певну винагороду⁴. Особливе місце у реалізації програми ліквідації неписьменності відводилося західноукраїнській інтелігенції І.Ліщинський, референт комісії боротьби з неписьменністю при Головному віділі, вважав, що варто докласти максимум зусиль для організації курсів для навчання неписьменних⁶.

За відсутності інтелігентських сил в організації освітніх курсів почин у їхньому проводі могли взяти на себе освічені селяни, керуючись вказівками й інструкціями місцевих філій “Просвіти”⁷. 25 грудня 1925 р. у виступі на загальних зборах товариства, А.Гаврилко, делегат зі Львова, висловлював думку, щоб питання ліквідації неписьменності зробити загальним обов’язком для усіх⁸. Філія товариства у Калуші наголошувала на тому, що до розв’язання проблеми необхідно залучити священників або організувати спеціальні курси⁹, оскільки масова неписьменність громадянства була серйозною національною проблемою¹⁰. У деяких сільських місцевостях вона сягала 70% від загальної кількості жителів¹¹. Головний віділ планував проведення ударної кампанії у справі викорінення неписьменності, організовуючи відповідні курси на місцях¹².

В інструкції Головного віділу “Як створити при філіях “Просвіти” – комісії і при читальнях – секції боротьби з неписьменністю, та що вони повинні робити?”¹³ вказувалося, що філії повинні визначити по одному представникові від усіх місцевих українських установ, по одному представникові до філіяльної комісії боротьби з неписьменністю, які будуть референтами цієї акції на терені своїх установ. Комісії при філіях мали б контролювати організацію відповідних комісій при читальнях або інших українських установах, до складу яких повинні були б увійти представники тих установ, які до них належать. Філіяльну комісію на першому засіданні зобов’язували обговорити способи і засоби пропаганди боротьби з неписьменністю, залучуючи духовенство й місцевих культурно-освітніх діячів¹⁴.

“Просвіта” намагалася повністю ліквідувати неписьменність до кінця 1927 р., через що передбачалося видання відповідних підручників, зміст яких об-

* Зуляк Іван Степанович – канд. іст. наук, доцент, докторант кафедри історії України Чернівецького національного ун-ту ім. Юрія Федьковича.

межувався б поданням елементарних знань із читання, писання й математики¹⁵. Певною мірою таке рішення носило популістський характер, оскільки не враховувало ситуації, особливостей розвитку просвітнього руху, відношення влади до організації курсів для навчання неписьменних. Навіть не усі філії були ознайомлені з питаннями організації курсів для неписьменних і 1929 р., про що свідчить лист голови філії “Просвіти” з Теревовлі С.Мохнацького до Головного відділу¹⁶. Освіта дорослого населення вимагала детально розробленої “Просвітою” навчальної програми, яка б відповідала потребам часу¹⁷.

На думку С.Магальяса, директора канцелярії товариства, основною хвиною у питанні ліквідації неписьменності була відсутність змістовної освітньої праці¹⁸.

Першочергове завдання освітньої праці полягало в ознайомленні слухачів із програмою народної освіти й методами освітньої праці¹⁹. Член відділу філії (керівний орган читалень у повіті – І.З.) у Ярославі М.Гебус у рефераті “Значіння читальні на селі і її завдання” вказував на важливість освіти для розширення світогляду селян, називаючи основні чинники реалізації у життя програми ліквідації неписьменності: церква-школа-читальня²⁰. Головний відділ дотримувався думки, що першим ступенем освітньої праці є формування національної свідомості, другим – організація самоосвітніх гуртків²¹.

М.Дужий, секретар Головного відділу “Просвіти”, вважав самоосвітні гуртки своєрідною школою, в якій ніхто нікого не вчить, а усі вчаться, займаються згідно з програмою, що складається з двох рівнів: нижчого (початкового) й вищого (доповнюючого)²². На нижчому рівні слухачі поверхнево засвоюють знання, що подаються систематично й послідовно за рахунок спільного читання вголос, обговорення прочитаного для визначення основної думки автора твору. Перед кожним наступним заняттям члени гуртка повторювали зміст попередньо засвоєного матеріалу, користуючись наочними засобами, занотовуючи основне з пройденого матеріалу²³. Вищий рівень вважався логічним продовженням нижчого, тому спільні читання вголос текстів замінювалися самостійним домашнім читанням²⁴. Мета самоосвітніх курсів ґрунтувалася не на тому, щоб дати слухачам університетську освіту, або вчити їх так, як вчать у школі, а подати їм лише основи з усіх сфер знань з метою їх поглиблення через самоосвіту²⁵.

На просвітні осередки покладалася відповідальна праця, оскільки у складних умовах постійних утисків із боку польської влади вони мали замінити національні школи й гімназії²⁶. Головний відділ постійно закликав філії і читальні організовувати курси для неписьменних, подавши до їхнього відома необхідні вказівки, у яких зазначалося, що важливим чинником функціонування читальні була ліквідація неписьменності у зв’язку з чим необхідно заохочувати батьків направляти дітей на навчання, дбати про зменшення кількості неписьменних у громаді²⁷.

Потреба організації курсів для неписьменних була реальною об’єктивністю й необхідною вимогою часу. Головний відділ планував організацію короткотермінових повітових курсів, що мали вишколити читальняних організаторів, дати їм найнеобхідніші знання, тому для цього потрібно було залучити мандрівних учителів й виділити необхідні фонди на організацію курсів для ліквідації неписьменності²⁸. М.Дужий писав, що читальня повинна об’єднувати, контролювати й нести відповідальність за освітню працю усіх гуртків²⁹. Не лише відділ читальні (керівний орган просвітнього осередку – І.З.), але й громада в цілому своїм впливом мала заохочувати неписьменних до навчання, кожен неписьменний член відділу мав вимагати, щоб його навчили писати й читати³⁰.

“Просвіта” закликала українське громадянство, усіх письменних українців до співпраці над навчанням неписьменних, проголосивши гасла “Кожний (-а) письменний (-а), навчи одного неписьменного читати й писати”³¹, “Навчім неписьменного – Книжку до рук”³², “Всі на фронт до боротьби з неграмотністю”, “До бо-

ротьби з неписьменністю”, “Один письменний вчить неписьменного”, наголошуючи на тому, що як читальні “Просвіти”, так і інші українські культурно-освітні інституції, повинні утворити секції боротьби з неписьменністю, завдання яких полягало у тому, щоб переписати неписьменних осіб віком 16–40 років і організувати відповідні заняття³³. Матеріальну допомогу на проведення курсів становили членські внески неписьменних, пожертвування церкви й громади³⁴.

Навчання могло відбуватися у читальні, школі або в орендованому приміщенні, розклад занять узгоджувався з виділом просвітнього осередку й слухачами. Заняття тривали не більше шести годин щоденно упродовж десяти–дванадцяти тижнів³⁵. Пізніше курс навчання неписьменних тривав десять–дванадцять тижнів при 6–10-годинному тижневому навантаженні³⁶. На думку педагогів І.Ющишина й І.Петрової, навчання неписьменних повинно тривати упродовж двох – трьох місяців³⁷.

Зазвичай, заняття відбувалися увечері, їх проводили вчитель або священик, із якими виділ читальні попередньо домовлявся³⁸. Якщо заняття проводив місцевий учитель, для навчання можна було використовувати шкільну кімнату³⁹. В “Інструкції для читалень “Просвіти” в справі побороювання неграмотности” вказувалося, що якщо місцевий учитель відмовиться проводити заняття, то можна попросити будь-якого іншого українця-інтелігента, який, користуючись методичним підручником, забезпечить успішне навчання⁴⁰.

Комісія боротьби з неписьменністю вважала, що українське учительство з власного почину організує курси для навчання неписьменних⁴¹. На курси зараховували осіб, які не вміли читати й писати, і тих, хто був ознайомлений з читанням і писанням на початковому рівні. План навчання передбачав вивчення чисел до 100, ознайомлення з мірами, церковний спів, бесіди з історії, географії, природознавства й гігієни⁴². Вивчення церковного співу без нот мало б зацікавити навчанням слухачів⁴³ і виступало як “...приманююча частина в програмі курсу...”⁴⁴. На нашу думку, обмеженість часу навчання не давала змоги вивчити нотну грамоту, оскільки її засвоєння не передбачалося програмою навчання.

Голова “Просвіти” М.Галушинський висував обов’язкові й необхідні вимоги для успішного ведення курсів боротьби з неписьменністю, які ґрунтувалися на тому, що на курси потрібно записувати не більше десяти слухачів із урахуванням вікового цензу, включати до програми навчання основи писання, читання й математики. Автор програми наголошував на важливості використання прикладів із життя учасників курсу, пропонував уникати наукової термінології, пояснювати матеріал чітко й зрозуміло.

На його думку, результати навчання будуть мати успіх лише тоді, коли слухачі зрозуміють, що читання й писання є не метою, а основою навчання⁴⁵.

С.Магальяс рекомендував для зацікавлення читачів використовувати різноманітні методи. Для полегшення вибору книжок варто було б використовувати комплекти мандрівних бібліотек, конкурси, дискусійно-інформаційні зібрання, “головні читання”⁴⁶ (читання текстів вголос з метою ознайомлення слухачів зі змістом прочитаного – І.З.). Для навчання неписьменних Головний виділ пропонував підручник О.Поповича, за його відсутності – буквар О.Солтиса⁴⁷. О.Попович, інспектор “Рідної школи”, вважав буквар О.Солтиса достатньо складним для самоосвітнього освоєння, а М.Крушельницької й М.Борисової – методично застарілими⁴⁸.

Для навчання неписьменних “Просвіта” видавала “Просвітні листки”, у 1924 р. з’явилася перша серія⁴⁹. Окрім “Букваря”, “Просвітніх листків” були й інші видання для навчання неписьменних. Зокрема “Рідне слово. Буквар для неграмотних” А.Домбровського складався з двох частин: перша частина – навчання читання й писання, друга – так звана “мала читанка” із текстами для читання⁵⁰. “До сонця. Початки письма й рахунків” В.Полянського також складався з двох частин. До першої входило шістьнадцять лекцій щодо навчання читання. Друга ча-

стина містила тексти молитов, оповідання про українську мову, культуру, державу князівських часів, козаків, національне відродження тощо⁵¹. До речі, у букварі подався зразок написання листа до Головного віділу “Просвіти”⁵². У 1937 р. з’явився “Порадник для тих, що гуртують неписьменних до науки письма, та Методичний Показчик для тих, що пояснюватимуть буквар “До сонця”, що складався з трьох частин, перша частина якого сприяла зацікавленню неписьменних до навчання, друга – подавала практичні поради, третя – самоосвітні вправи для слухачів⁵³.

Комісія боротьби з неписьменністю вважала, що варто видавати не лише єдиний буквар для навчання неписьменних, а диференціювати окремо для сільської й гірської місцевості, міста й селища, зважаючи на етнографічні й діалектичні особливості певної території⁵⁴. Побаження комісії боротьби з неписьменністю так і не було практично втілено у життя, тому що основним принципом у виданні букварів була його доступність і зрозумілість для навчання неграмотних без урахування територіально-етнографічних особливостей регіонів.

Виділи читалень мали забезпечити курси для навчання неписьменних необхідною кількістю букварів “Рідне слово” А.Домбровського, одним примірником методичного посібника до букваря “Рідне слово” для учителя, комплектами рухомої азбуки й підставками для неї⁵⁵. На 1924 р. було розпродано 1997 примірників видань для навчання неписьменних, із них 1616 примірників “Просвітних листків”, 268 примірників букваря О.Солтиса та інших авторів⁵⁶.

Одним із важливих питань боротьби з неписьменністю була проблема організації народних читань⁵⁷. С.Сірополко, педагог і бібліолог, зауважував, що будь-яка навчальна програма не може носити характеру чогось сталого, для усіх обов’язкового, оскільки все залежить від особистості читача. Вона передусім повинна подбати, щоб читач, який бажав набути знання за рахунок самоосвіти, повинен засвоїти найбільш важливі відомості з тих наук, які на цей час його найбільше цікавлять і не обмежуватися окремою галуззю, а отримати основні знання з інших дисциплін⁵⁸.

Програма систематичного читання містила такі предмети, як астрономію, фізику, хімію, геологію, фізичну географію, біологію, анатомію і фізіологію людини, історію культури, всесвітню історію, економічні науки, психологію, філософію, педагогіку, соціологію, українознавство (географію України, антропологію, історію української культури, історію української літератури, історію України, філософію України, українське мистецтво). Усього 85 книг (*підраховано автором*)⁵⁹. С.Сірополко проявляв певну толерантність, вважаючи, що з програми систематичного читання варто усунути релігію й політику, не тому, що не надавав їм важливого значення у вихованні у читачів певного рівня релігійного чи політичного світогляду, а тому, що це, на його думку, було особистою справою кожного читача⁶⁰.

Перелік рекомендованих джерел програми самоосвітнього систематичного читання, був достатньо складним для розуміння й засвоєння матеріалу читачем із рівнем освіти в обсязі початкової школи. Хоча укладач програми недолюку в цьому не вбачав, а обмежувався тим, що лише незначна частина науково-популярної літератури є україномовною і її суб’єктивним баченням і власною оцінкою. С.Сірополко притримувався погляду, що самоосвітній процес є безперервним, на відміну від шкільного навчання, що має програму й завершений цикл навчання⁶¹. Серйозною перешкодою в організації курсів для неписьменних була відсутність приміщення для навчання, тому Головний віділ повідомляв читальні, що для навчання неписьменних у читальні потрібно отримати дозвіл влади⁶². Значну кількість приміщень читалень і філій займали відділи поліції і військові, народові “кресові” (польські шовіністично налаштовані структури – І.З.) організації. У звіті філії “Просвіти” в Борщові від 12 червня 1921 р. зазначалося, що читальні у

повіті зайняті польською жандармерією⁶³.

Головний відділ зазначав, що завдання відділу читальні полягає у тому, щоб організувати курси для неписьменних, їх можна проводити без спеціального дозволу шкільної влади, лише потрібно повідомити староство⁶⁴. Курси для навчання неписьменних не підлягали визначенню приватних шкіл, тому окремого дозволу ані адміністративної, ані шкільної влади не передбачалося, хоча читальні повідомляли староства й шкільні органи щодо проведення таких курсів, тому що вони здійснювали контроль за навчанням⁶⁵. Не потрібно було повідомляти владу тоді, коли освітній гурток діяв при читальні “Просвіти”⁶⁶.

У розпорядженні Львівської шкільної кураторії (офіційна назва органу, що здійснював контроль за навчально-виховними закладами освіти на території Львівського шкільного округу – І.З.) від 1922 р. наголошувалося на залученні народних учителів та сприянні в організації курсів для навчання неписьменних⁶⁷. На практиці ситуація була набагато складнішою. Як адміністративна, так і шкільна влада забороняли організацію не лише приватних шкіл, але й проведення курсів для неписьменних. У таємному меморандумі кураторії Львівського шкільного округу органам адміністративної влади зазначалося на виявленні й ліквідації українських приватних навчальних закладів, освітніх курсів тощо⁶⁸.

15 квітня 1927 р. „Просвіта” й „Рідна школа” повідомляли, що організація курсів для неписьменних паралізована адміністративними й шкільними органами. Зокрема, адміністративна влада вважала, що питання організації курсів для неписьменних належить до компетенції шкільної адміністрації⁶⁹.

Згідно з розпорядженням міністра освіти від 13 березня 1933 р. про “Заснування приватних курсів для дорослих” дозволялося організувати курси для навчання неписьменних усім товариствам, у статутах яких зазначалася ця умова. Однак на курси, що організувалися при читальнях, можна було зараховувати лише членів “Просвіти”. Тому кожен неписьменний, який бажав навчитися читати й писати, повинен бути членом читальні. На курси заборонялося приймати дітей шкільного віку (до 14-ти років) й видавати будь-які свідоцтва⁷⁰. Контроль за систематичним проведенням курсів здійснювала Львівська шкільна кураторія, для курсів, що відбувалися несистематично, потрібно було повідомляти адміністративну владу про проведення⁷¹.

Особливо важливе значення у ліквідації неписьменності надавалося так званому “голосному читанню”, що практикувалося читальняними бібліотеками й давало змогу ширшому колу осіб прослухати той чи інший твір і мати змогу обговорити його зміст. У зверненні до філій Головний відділ закликав інтелігенцію до організації “голосного читання” при читальнях⁷². С.Магальяс виділяв три види “голосного читання”: виховне читання, що передбачало ознайомлення з творами на філософську, релігійно-моральну тематику, визначення їхньої літературно-мистецької вартості; освітнє читання – твори з історії, літератури, історії культури, природознавства, суспільних наук тощо; повчальне читання – практичні знання з сільського господарства, ветеринарії, промислу, кооперації тощо⁷³.

Для “голосного читання” призначалися відповідні дні й години тижня та різножанрові твори. Головний відділ дбав про те, щоб твори, призначені для освітніх гуртків, відповідали рівневі розвитку слухачів⁷⁴. Ним було підготовлено однакові за формою, однак різні за змістом три оповідання: “Ориця” П.Куліша, “Підпал” Б.Грінченка і “Самсон” А.Курдидика, які потрібно було упродовж трьох вечорів прочитати, провести дискусію й подати протокол, що складався із шести частин⁷⁵. У часописі “Життя і знання” Головний відділ рекомендував для прочитання зовсім інші твори: роман В.Наріжного “Бурсак”, читання якого мало б займати 12–15 вечорів, історичну повість В.Бірчака “Володар Ростиславич” (для читання за 5–6 вечорів)⁷⁶, “Діти кам’яної доби” В.Залізняка, статті Ю.Крохмалюка “Хе-

мічна війна” та інші⁷⁷.

Читання творів зазвичай відбувалося на спільних зібраннях, хоча передбачалися й індивідуальні. Для цього Головний відділ провів поділ відповідної лектури, що поділялася на актуальну (“Діло”, “Український голос”, “Заграва”, “Свобода”), просвітницьку (“Письмо з Просвіти”, “Народна Просвіта”), господарську (“Господарсько-кооперативний часопис”, “Сільський світ”), белетристичну (“Лис Микита” І.Франка, твори С.Руданського, журнал “Маски”, “Прижмуреним оком” О.Маковея), науково-популярну (“З життя первісного чоловіка і сучасних дикунів”, “Оповідання з історії Української землі” М.Залізняка)⁷⁸. У бібліотеках створювалися відповідні бібліотечні інформаційні таблиці, що визначали не лише періодичне видання для прочитання, але й орієнтували читачів та слухачів у прочитанні чи прослуховуванні тієї чи іншої інформації.

“Просвіта”, об’єднавши свої зусилля у ліквідації неписьменності з “Рідною школою”, намагалася насамперед одночасно вирішувати не лише освітні, але й виховні питання⁷⁹. При читальнях утворювалися секції молоді, завдання яких полягало в тому, щоб гуртувати молодь для освітньої праці й товариського виховання для спільного читання книжок, часописів, організації вистав, забав, гри у шахи, доміно, дотримання народних звичаїв, традицій⁸⁰. Секції молоді організовувалися за почином відділу читальні й підтримкою 10 членів. До їхнього складу входило шість осіб (голова і п’ять членів)⁸¹. Однак започаткована акція не носила масового характеру, оскільки в об’їзнику Головного відділу до усіх філій і читалень від 9 липня 1932 р. зазначалося, що при віділах філій і читалень не можуть існувати студентські, спортивні секції як такі, що не передбачені статутом⁸².

Перед освітніми гуртками стояло завдання бути передумовою утворення народних університетів, які на той час були поширені у країнах Західної Європи. Їхня діяльність передбачала курс навчання, що тривав упродовж чотирьох років⁸³. Перший рік навчання у народному університеті передбачав прочитання й дискусію над двома книжками зі сфери економіки і кооперації – популярний курс М.Туган-Барановського “Політична економія” і К.Коберського “Кооперативний буквар”.

Для подальшого самонавчання планувалося прочитати брошуру “Всі до нас” й іншу літературу на економічно-кооперативну тематику, подану в передмові “Політичної економії” М.Туган-Барановського й “Кооперативного букваря” К.Коберського. Із практичного ведення й організації домашнього господарства план навчання містив прочитання й опрацювання “Годівлі домашніх тварин” М.Хомишина, “Плекання телят” К.Михайлюка, “Практичного господаря” М.Творидла.

На обговорення цієї літератури в цілому відводилося 22 заняття. Це було свідченням того, що слухачів самоосвітніх курсів знайомили з літературою економічного, кооперативного й історичного характеру. Основну масу слухачів становили селяни, тому важливіше значення на заняттях відводилося книгам практично-господарського змісту. В “Інструкції для читалень “Просвіти” в справі поборювання неграмотности” наголошувалося на взаємозв’язку загальноосвітніх предметів з господарсько-економічними.

З історії України навчальна програма народного університету подавала

“Історію козаччини” І.Крип’якевича, повість Є.Гребінки “Чайковський”, “Чорну раду” П.Куліша⁸⁴. “Історія козаччини” І.Крип’якевича обговорювалася упродовж семи занять. Основними предметами, що вивчали у народних університетах Данії, була історія, що подавалася у формі повістей. Окрім того, там вивчалася історія літератури, суспільні й природничі науки, математика, геометрія, гігієна, анатомія, спів⁸⁵.

25 грудня 1924 р. на загальних зборах товариства І.Макух, делегат із Товмача, запропонував “Просвіті” організувати зимові середні школи на зразок західноєвропейських народних університетів, які б давали селянам рівень знань за курс середньої школи. Як передбачав автор проекту, навчання мало проводитися

упродовж трьох зимових місяців. Із кожної громади у них навчалось б 5–7 осіб, після завершення курсу школа переносилася б у іншу місцевість, фінансові витрати здійснювала б громада, в основному українці-емігранти з США⁸⁶.

Певна пасивність українських громад провадити активну освітню працю у читальнях з метою ліквідації неписьменності відіграла негативну роль, оскільки деякі просвітні осередки недооцінювали її значення. На думку І.Огієнка, ситуація, у якій опинився український народ, вимагала значного збільшення праці для піднесення національної культури інтелігенцією, перетворення її у національно свідомий моноліт⁸⁷. У більшості сільських населених пунктів з інтелігенції були лише священики⁸⁸, на посади голів читалень призначали неписьменних або малописьменних осіб⁸⁹, значна частина читалень існувала лише формально⁹⁰.

Намагаючись виправити ситуацію, що склалася у сфері організації курсів для неписьменних, на освітньому з'їзді, який проходив у вересні 1928 р., “Просвіта” ухвалила рішення про організацію Освітнього інституту⁹¹. С.Сірополко вважав, що народні університети та вищі селянські школи є вищим ступнем навчання для дорослих, які не навчалися у середніх школах, тому їхнім завданням є подавати матеріал у доступній формі⁹².

Ідею утворення Освітнього інституту Головний відділ ініціював, зважаючи на діяльність аналогічної інституції від 5 березня 1925 р. у Празі⁹³. Завдання Освітнього інституту, який планувало утворити “Просвіта”, полягало у тому, щоб готувати інструкторів (учителів-опікунів) для потреб загальнонародної освіти⁹⁴. Головний відділ спочатку планував утворити структуру, яка б виплачувала стипендії особам, які по закінченні навчання на місцях організували б курси для навчання неписьменних. Передбачалося виділити десять стипендій для осіб з вищою освітою й прикріпити їх до відповідних філій на місцях для активізації змісту освітньої праці. Пізніше домінувала думка про організацію освітнього інституту⁹⁵ за умови матеріальної підтримки громадянства⁹⁶. Питання утворення Освітнього інституту було достатньо складним питанням для Головного відділу. Однак у бюлетені філії “Просвіти” ім. Т.Шевченка у Львові від квітня–червня 1931 р. повідомлялося, що черговим етапом діяльності філії має стати утворення народного університету⁹⁷.

Ідея утворення Освітнього інституту знайшла своїх прихильників серед українського громадянства. У листі, датованому 4 грудня 1932 р., Р.Дичківський з Тернополя пропонував Головному відділові підготувати план курсів для народних університетів, які діяли на той час у Данії⁹⁸. Активну позицію щодо заснування Освітнього інституту зайняла студентська молодь. 7 листопада 1932 р. студентська репрезентація у Львові звернулася до “Просвіти” щодо розгляду постанов III краевого студентського конгресу у справі організації Освітнього інституту й робітничого університету у Львові, делегуванні представника Головного відділу до комітету, який розглядатиме це питання.

Упродовж 30 червня – 3 липня 1934 р. у Львові проходив I студентський культурно-освітній конгрес, роботою якого керував репрезентативний комітет у складі голови М.Дужого, заступників голови В.Яніва, Б.Кравціва, Д.Штикала, робочого комітету – Я.Кальби, М.Дужого, Р.Волошина, М.Богуна, С.Мойсевича, Р.Паладійчука. До складу почесного комітету входили від “Просвіти” І.Брик, від “Рідної школи” І.Галушинський, від НТШ В.Левицький, від прихильників освіти Ю.Савчак, М.Будка, Д.Донцов, К.Малицька, В.Сімович, В.Старосольський, С.Русова. Одним із важливих питань студентського культурно-освітнього конгресу було питання утворення Освітнього інституту. Його відсутність негативно відобразилася на діяльності товариства, однак вона компенсувалася обіжниками (обіжник – письмове розпорядження, наказ директивного характеру, що його надсилають підвідомчим установам. Те саме, що й циркуляр. – І.З.) Головного відділу, часописом “Просвіта”, який надавав теоретичну допомогу філіяльним і віділам

читалень, і курсами для освітників, читанням лекцій.

Незважаючи на значну кількість організованих краєвих освітніх з'їздів, нарад, засідань, зібрань представників читалень у Львові, що проводилися майже щорічно, питання боротьби з неписьменністю не знайшло належної підтримки серед української суспільності. Про це свідчить звернення комісії боротьби з неписьменністю від вересня 1938 р. щодо організації при філіях і читальнях відповідних комісій, до складу яких входили б члени товариства під проводом голови або виділу читальні "Просвіти", "Рідної школи", "Сільського господаря", "Лугу", "Сокола"⁹⁹, духовенства.

Отже, реалізація "Просвітою" програми ліквідації неписьменності у міжвоєнний період обумовлена низьким рівнем грамотності серед українців. Намагаючись розв'язати цю проблему, Головний виділ залучував представників інших українських інституцій. Реалізація програми передбачала організацію курсів для навчання неписьменних, видання букварів, "Просвітних листків", забезпечення ними слухачів.

Однією з форм ліквідації неписьменності виступали народні читання, "головні читання". Об'єднання зусиль "Просвіти" й "Рідної школи" сприяло активізації програми ліквідації неписьменності, однак не привело до її вирішення. Намагаючись вплинути на ситуацію, що склалася з організацією курсів для навчання неписьменних, Головний виділ планував заснування Освітнього інституту. Однак через відсутність приміщень, заборони проведення курсів, пасивності громад, "Просвіта" не зуміла у повному обсязі виконати поставлені завдання.

¹ Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 14.

² Качор А. Роля "Просвіти" в економічному розвитку Західної України. Українська Вільна Академія наук. Серія: Літопис УВАН. Ч. 18. – Вінніпег, 1960. – 31 с.

³ Центральний державний історичний архів у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 120. – Арк. 1, 2.

⁴ Там само. – Спр. 475. – Арк. 24.

⁵ Там само. – Спр. 120. – Арк. 1, 2.

⁶ До боротьби з неграмотністю! // Письмо з Просвіти. – 1922. – С.19.

⁷ Народня Просвіта. – 1926. – 276 с.

⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 37, 38.

⁹ Бюлетень Філії "Просвіти" в Калуші. На правах рукопису. – 1938. – С.1.

¹⁰ Новий час. – 1938. – 22 грудня.

¹¹ Сколе (Ревізії) // Діло. 1930. – 14. березня.

¹² ДАТО. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 2.

¹³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6370. – Арк. 49 – 49 зв.

¹⁴ Там само.

¹⁵ ДАТО. – Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 11.

¹⁶ Там само. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 1.

¹⁷ Галуцинський М. Як має виглядати наше село під теперішню хвилю? // Народній календар товариства "Просвіта" з літературним збірником на звичайний рік 1921. – Львів, 1920. – С.53.

¹⁸ Магальяс С. Організація і методика освітньої праці // Вісти з філії Т-ва "Просвіта" ім. М.Шашкевича у Львові. На правах рукопису. – 1934. – 1 червня.

¹⁹ Народний Ілюстрований календар товариства "Просвіти" на звичайний рік 1927. – Львів, 1926. – С.46.

²⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6839. – Арк. 1.

²¹ ДАТО. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 3.

²² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6839. – Арк. 42.

²³ Там само.

²⁴ Там само.

²⁵ Народня Просвіта. – 1926. – С.67.

²⁶ Народний Ілюстрований календар товариства "Просвіти" на звичайний рік 1927. – Львів, 1926. – С.46.

²⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6370. – Арк. 49 – 49 зв.

²⁸ ДАТО. – Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 15.

- ²⁹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6839. – Арк. 42.
- ³⁰ Інструкція і методичні вказівки для навчання неграмотних. – Львів, 1932. – С.1.
- ³¹ Новий час. – 1938. – 22 грудня.
- ³² Вісті з "Просвіти". Краєва освітня анкета // Життя і знання. – 1932. – Ч. 15 (63). – С. 461.
- ³³ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6370. – Арк. 49 – 49 зв.
- ³⁴ Там само.
- ³⁵ Там само.
- ³⁶ Інструкція і методичні вказівки для навчання неграмотних. – Львів, 1932. – С.4.
- ³⁷ Юцишин І., Петрова І. Вчіть неписьменних. Порадник для тих, що гуртують неписьменних до науки письма, та Методичний Покажчик для тих, що пояснюватимуть буквар "До сонця". – Львів, 1938. – С.25.
- ³⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6370. – Арк. 49 – 49 зв.
- ³⁹ Інструкція і методичні вказівки для навчання неграмотних. – Львів, 1932. – С.1.
- ⁴⁰ Там само.
- ⁴¹ До боротьби з неграмотністю! – 1922. – С.19.
- ⁴² ДАТО. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 12.
- ⁴³ Інструкція і методичні вказівки для навчання неграмотних. – С.1.
- ⁴⁴ ДАТО. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 12.
- ⁴⁵ Народні читання // Народня освіта й виховання народу. Методи й цілі. – Львів, 1920. – С.18.
- ⁴⁶ Народній Ілюстрований календар товариства "Просвіта" на переступний рік 1936. – Львів, 1935. – С.72, 73.
- ⁴⁷ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6370. – Арк. 49 – 49 зв.
- ⁴⁸ Попович О. Як учили, а як учити би грамоти? – Львів, 1925. – С.19.
- ⁴⁹ Галуцинський М. Новий засіб для поборювання неграмотности // Народня Просвіта. – 1924. – С.2.
- ⁵⁰ Рідне слово. Буквар для неграмотних. Уложив Августин Домбровський учитель рідної школи. – Львів, 1928. – 75 с.
- ⁵¹ Полянський В. До сонця. Початки письма й рахунків. – Львів, 1938. – 112 с.
- ⁵² Там само.
- ⁵³ Юцишин І., Петрова І. Вказ. праця – С.3, 4
- ⁵⁴ ДАТО. – Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 15.
- ⁵⁵ Там само. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 12.
- ⁵⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6798. – Арк. 9.
- ⁵⁷ Народні читання – С.18.
- ⁵⁸ Народній Ілюстрований календар товариства "Просвіта" на звичайний рік 1929. – Львів, 1928. – С.7.
- ⁵⁹ Там само.
- ⁶⁰ Там само.
- ⁶¹ Сірополко С. Самоосвіта // Життя і Знання. – 1928. – С.97.
- ⁶² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 186. – Арк. 43.
- ⁶³ Там само. – Спр. 151. – Арк. 71.
- ⁶⁴ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6370. – Арк. 49 – 49 зв.
- ⁶⁵ Інструкція і методичні вказівки для навчання неграмотних. – С.4.
- ⁶⁶ Там само.
- ⁶⁷ До боротьби з неграмотністю! // Письмо з Просвіти. – 1922. – С.19.
- ⁶⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 243. – Арк. 1-3.
- ⁶⁹ Там само. – Спр. 6370. – Арк. 49 – 49 зв.
- ⁷⁰ Новий час. – 1938. – 22 грудня.
- ⁷¹ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6394. – Арк. 7.
- ⁷² ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 3.
- ⁷³ Магальяс С. Порадник для освітників. Форми і методи освітньої праці. – Львів, 1933. – С.28, 29.
- ⁷⁴ Народня Просвіта. – 1926. – С.126.
- ⁷⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 3.
- ⁷⁶ Воля "Життя і Знання" в освітній роботі. І. Які статті будуть подаватися до грімкого читання. 1. Що таке грімке читання? // Життя і знання. – Львів, 1931. – С.381.
- ⁷⁷ З життя філій. Загальний Збір філії Т-ва "Просвіта" у Старому Самборі // Життя і знання. – 1933. – С.267-269.

- ⁷⁸ Як має виглядати життя в читальні? // Народня Просвіта. – 1923. – С.124.
- ⁷⁹ Завдання “Просвіти” й обов’язки громадянства. До всіх членів і приятелів товариства. – Львів, 1931. – С.11.
- ⁸⁰ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 808. – Арк. 5–7.
- ⁸¹ Там само.
- ⁸² ДАТО. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 1–4.
- ⁸³ Там само. – Спр. 26. – Арк. 12.
- ⁸⁴ Там само.
- ⁸⁵ Магальяс С. Значіння, організація й методика освітньої та виховної праці самоосвітніх гуртків у читальнях “Просвіти” // Порадник для самоосвітніх гуртків. – Львів, 1934. – С.5.
- ⁸⁶ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 37, 38.
- ⁸⁷ Огієнко І. Творімо українську культуру всіма силами нації! Ще раз про наші завдання // Наша культура. – Варшава, 1935. – Кн. 6. – С.339.
- ⁸⁸ ДАТО. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 4.
- ⁸⁹ Дописи з краю. Винники коло Львова. (Заг. збори читальні “Просвіти” // Діло. – 1923. – 3 липня.
- ⁹⁰ Українські землі під Польщею по останньому перепису // Нова Україна. – Прага, 1922. – Ч. 4 – 5. – С.15.
- ⁹¹ ДАТО. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 8.
- ⁹² Малицька К. В боротьбі з неграмотністю // Народна Просвіта. – 1923. – С.113.
- ⁹³ Просвіта. Місячник освіти – виховання – культури. – 1937. – Ч. 7 – 12 (16–21). – С.121–200.
- ⁹⁴ ДАТО. – Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 11.
- ⁹⁵ Там само. – Спр. 70. – Арк. 15.
- ⁹⁶ Народня Просвіта. – 1926. – 276 с.
- ⁹⁷ ДАТО. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 3.
- ⁹⁸ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 282. – Арк. 2.
- ⁹⁹ Там само. – Спр. 214. – Арк. 71, 72.
- ¹⁰⁰ Бюлетень Філії “Просвіти” в Калуші. На правах рукопису. – 1938. – С.1.

The main aspects and peculiarities of the realization of illiteracy liquidation program by “Prosvita” during within-war period in the article, the content and forms of educational work, their significance and role in the context of the cultural-educational movement are described.